

F. ALMANYA ÇOCUK EDEBİYATINDA TÜRKİYE VE TÜRKLER

Y. Doç. Dr. Nuran Özyer

Türk işçileri Türkiye ile F. Almanya arasında 1961 yılında yapılan ikili anlaşma sonucu F. Almanya'da her geçen yıl sayıları artan şekilde çalışmaya başlamışlardır. 1973 yılında F. Almanya'nın yabancı işçilere koyduğu kısıtlamadan sonra ise, Almanya'daki Türklerde işçi sayısından çok, aile bireyleri arasında artışlar olmuş ve çocuk sayısında öteki yabancı işçi çocuklarına oranla Türk çocuklarının sayısı dörtte üçü bulmuştur. Bugün F. Almanya'da yaşayan Türklerin sayısının aileleriyle birlikte bir buçuk milyona ulaştığı anlaşılmaktadır ki, bunun yarım milyona yakınının çocuk olduğu söylenebilir.¹

Bu bir buçuk milyon Türk'ün meydana getirdiği topluluğun, F. Almanya'da yeni değer yargılarının oluşmasına neden olduğu ve bunun sonucu ortaya çıkan birikimin her iki toplumun sosyal, kültürel, psikolojik ve estetik yönlerine de yansıdığı görmezlikten gelinemez.

Özellikle son yıllarda, F. Almanya'da en büyük yabancı çoğunluğu oluşturan ve Almanlara en çok yabancı kalan Türklerin tek boy hedefi haline geldikleri ve "Türkler dışarı - Türken raus" gibi sloganlarla istenmediklerinin açığa vurulmaya başlandığı gözlenmektedir.

Yayın ve edebiyat alanında ise, özellikle 1970'li yıllardan bu yana F. Almanya'da gazete, dergi, radyo ve TV yayınlarında ve bazı roman ve hikayelerde Türk işçisinin de yer almaya başladığı görülmektedir. Bunun örneklerini Heinrich Böll, Siegfried Lenz, Max von der Grün ve Günter Wallraff gibi ünlü Alman roman yazarlarının yapıtlarında bulabiliriz.

Bu yazıda, henüz üzerinde yeterince bilimsel araştırma yapılmamış olan "F. Alman Edebiyatında Türk Çocukları" konusu, dolayısı ile içinde Türk işçisinin bir yan figür olarak işlenmediği, Türk çocuklarının okula gittikleri, Almanca öğrendikleri, komuştukları, oynadıkları, kavgaya çıktıkları F. Alman çocuk edebiyatında Türk çocuklarının ve Türkiye imajının genel olarak nasıl çizildiği gösterilmeye çalışılacaktır.

F. Almanya'nın ekonomik olduğu kadar kültürel yaşamında da oldukça etkisi olan yabancı işçilerin ana figür olarak belirtildiği yapıtların sayısı çok olmamakla beraber, çocuk edebiyatında dikkati çeken bir hayli ünlü vardır. Yabancı bir toplum içinde yaşayan Türk işçi çocuklarının sorunlarının işlendiği kitapların sayısı, hiç de küçümsenmeyecek bir biçimde gün geçtikçe artmaktadır.

Çocuk edebiyatına ilişkin olan bu kitapları genel olarak iki gruba ayırabiliriz: 1. grup, on üç yaşına kadar olan çocuklara seslenen kitaplar; 2. grup ise on üç yaşından yukarı çocuklara seslenen kitaplardır. Almanlar bu tür kitaplar için "Gençlik Yayınları" terimini kullanmaktadırlar. Birinci gruptaki kitapları da ayrıca iki bölüme ayırmak mümkün. Şöyle ki: Birinci bölümdelikiler resimli (illüstrasyon), genel olarak olayın kahramanının adı boş bırakılarak yazılmış, adının konması çevirmene bırakılmış, on-on beş sayfalık küçük kitaplardır. Bu tür kitaplarda, genelde F. Almanya'daki tüm yabancı işçi çocuklarının sorunları, ulus farkı gözetilmeksizin ele alındığı için, olayın kahramanının adının konması kitabı kendi diline çevirene bırakılmıştır. Örneğin, Irmela Brender'in yazdığı "Simonetta mit der roten Schleife" 1972 yılında Elif Lachauer tarafından dilimize "Kırmızı Kurdeleli Emine" olarak çevrilmiş ve Anni Gelbhaar'ın yazdığı "Tina gewinnt" adlı kitap, yine Elif Lachauer tarafından 1972 yılında "Ayşe Kazanyor" adı ile Türkçeye çevrilmiştir. Bu tür kitaplarda, genelde yabancıların ve çocuklarının F. Almanya'da karşılaştıkları güçlüklerle değinilip, bunlar dile getirildiğinde, kitabın adının "Tina Kazanyor" veya "Ayşe Kazanyor" olması bir önem taşımamaktadır. Bu hikayelerin en büyük özelliği ise, çalıştıkları işyeri ve iş türü, oturdukları eski evler, yedikleri yemek, oynadıkları oyunlar ile Alman çocuklarından tamamen farklı olan yabancı işçi çocuklarının, girdikleri bu yeni çevrede verdikleri savaşım ve sağlayabildikleri uyum anlatılmakta ve sonuca genellikle iyimser açıdan bir yaklaşımla gidilmektedir.

İkinci grubu oluşturan kitaplar ise, birincilerdeki gibi on-on beş sayfalık olmayıp, daha geniştir. Daha çok Türk çocuklarının ön planda olduğu bu edebiyatta ise genellikle iki eğilimin egemen olduğu görülür. Bu eğilimler "iyimser" ve "kötümser" bakış açılarıdır.² Şöyle ki: Ailenin başkanı olan baba, zaten öncü olarak Almanya'ya gelmiştir. İster memnun olsun, ister olmasın ekonomik nedenlerle çalışmak zorundadır. Baba dışındaki ailenin öteki bireyleri ve özellikle çocuklar, ya buldukları yabancı topluma entegre olup kalırlar (bu iyimser bakış açılarıdır) ya da entegre olmayı başaramayıp geri dönerler veya dönme özlemi ile yaşarlar. (Kötümser bakış açısı) Ancak hangi eğilimde olursa olursun, ortadaki sorunlar aşağı yukarı aynı kalmakta, yalnız yazarların sorunlara bakış açıları değişmektedir. Yine bu kitapların bir başka yönü de, okuyucuya, önce çocukların, Türkiye'den geldikleri yerlerin tanıtılması ve Türklerin gelenek ve göreneklerine geniş yer verilmesidir. Geldikleri yerler genellikle çok ilkel olarak tanıtılmaktadır ki, bunu çok ilkel yerlerden seçilmiş olmaları biçiminde de söyleyebiliriz.

Bu kısa genellemeden sonra, F. Almanya'da çocuk edebiyatı yoluyla nasıl bir Türkiye ve Türk imajı işlendiğini, bazı somut örneklerle daha iyi belirtmek üzere, hepsi için benzer yanları bulunan üç kitap ele almayı ve bunlardan bazı örnekler sunmayı uygun buldum. Bu üç kitap, "Wir sind doch nicht vom Mond", "Alles für Karagöz" ve daha çok belgesel nitelikteki "Deniz" adlı kitaplardır.

1. Wir sind doch nicht vom Mond (Hamburg'daki Küçük İstanbul)

Bu kitap, Ruth Hermann tarafından 1975 yılında yazılmış ve ikinci son bir baskısı da 1978 yılında çıkmıştır. Kitabın "Hamburg'daki Küçük İstanbul" adı ile 1977 yılında Zeyyat Selimoğlu tarafından çevirisi yapılmıştır. Kitapta geçen olaylarda otantik yan ağır basmaktadır. Kitabın yazarı Ruth Hermann, gazeteci olarak Türk işçileri ve çocukları ile röportajlar yaparken kitabın kahramanı olan Özdemir ailesini tanır ve bu hikayeyi Özdemir ailesinin dört çocuğundan ikincisi olan Kasım Özdemir'in ağzından anlatır.

Özdemir ailesi, kışları kırk derece soğukta, sırtlarını ısıtacak bir şeyleri olmadığından evlerden dışarı çıkamadığı, yazları ise kavurucu sıcakların yaktığı, kadınların

omuzlarında su testileri ile sürüklenir gibi yürürlerken, erkeklerin orada burada sigara ile dolaştıkları Anadolu'nun bir köyündendir. Baba Özdemir, beş yıldan bu yana Almanya'da Hamburg'da bir tersanede kaynakçı olarak çalışmaktadır. İşinden memnundur. Beş yıldan sonra karısını ve çocuklarını da Almanya'ya getirmiştir. Çocukları okula başlar. Aile içinde Almancayı ilk öğrenmeye başlayan ve Almanlarla aile arasındaki ilk ilişkiyi kurmayı başaran ikinci çocuk Kasım olur.

Kasım ve ailesi Hamburg'da Almanların "Küçük İstanbul" diye adlandırdıkları, yalnız Türk işçilerinin kaldıkları, barakalardan kurulu mahalledeki bir evde oturmaktadır. Çevresinde ve okusunda Türk arkadaşları vardır. Kasım hemen Uve adında bir Alman arkadaş bulur. Uve sayesinde Almancasını ilerletir -ki bu arkadaşlığa, Almanlar Türkleri evlerinde istemez diye babası pek inanmak istemez-.

Hamburg'daki Küçük İstanbul'da oturan kadınlar, geldikleri yerlerdeki gibi başlarında boncuk işlemeli yemeni, şalvar giymektedirler. Bir erkek geçerken yüzlerini örterler. Çoğu on beş yaşında evlenip çoluk çocuğa karışmıştır. Kocalarının rızası olmadan bir iş yapamazlar. Geleneklerine çok bağlı ve tutucudurlar.

Almanlar hiç uğramazlar Küçük İstanbul'a. Bunun için bir gün iki Alman gencin Küçük İstanbul'a gelmesi başlı başına bir olay olur. Bu iki genç gazetecidir. Amaçları buradaki Türklerin yaşantılarını yazmaktır. Fotoğraf da çekmek isterler. Tam kendilerine ilginç gelen Mehmet'in annesinin fotoğrafını çekerlerken, Mehmet ve arkadaşları "Türk kadınının resmini çekemezsiniz, gazeteye basamazsınız, sonra kocasını ayıplarlar, onun onuru ile oynamış olursunuz"³ diye karşı dururlar. Gazeteciler resmi basmayacaklarına söz verirler, giderler. Fakat birkaç gün sonraki gazetede resim, üstelik de altında "Bir Türk Güzeli" yazısı ile yayınlanınca, Küçük İstanbul'da olay patlak verir. Nitekim kadının kocası, etrafındakilerinin alaylarına dayanamayıp Küçük İstanbul'u terk etmek zorunda kalır. Bu olay, Türk işçilerinin geleneklerine ne denli bağlı olduklarını gösteren bir motif olarak kullanılmıştır.

Kasım'ın babasının çalıştığı tersaneden ayrılarak başka bir fabrikada iş bulması üzerine, Özdemir ailesi Küçük İstanbul'daki küçük baraka evlerinden ayrıлып güzel bir eve taşınırlar. Komşularca çok iyi karşılanır, çok iyi anlaşılır.

Yazar burada tüm iyimserliği ile, Özdemir'lerin yeni ev sahibini, başka Almanların Türk kiracılarına karşı gösterdikleri tepki için "Sakin alınmayın, yabancılara karşı böyle sine ön yargı ile davranmalarını biz de istemiyoruz"⁴ diye de konuşturur. Yazar belki de bu şekilde Alman okuyuculara bir uyarı niteliğinde seslenmek de istemektedir.

Özdemir ailesinin çocukları okullara gitmektedirler. Kasım'ın Almancası öyle iyileşmiştir ki, Köln'den sınıfına gelen bir arkadaşına Türk olduğunu kanıtlamak için defterdeki adını göstermek zorunda kalmıştır. Artık Özdemir ailesi ve Kasım için, içinde buldukları yabancı topluma entegre olma sorunu kalmamıştır.

Ne var ki, Türk işçilerinin çoğunluğu yine de Küçük İstanbul'daki barakalarda veya kentlin eski harap evlerinde mutsuzluk, umutsuzluk ve rahatsızlık içinde oturmaktadırlar.

Bu kitapta, Küçük İstanbul'a gelen iki gazetecinin ağzından yazılan, Alman topluluğuna uyarı niteliğinde kabul edebileceğimiz aşağıdaki cümleleri yazmadan geçemeyeceğim: "Yetersiz döşenmiş küçük odalar. Bu barakalarda en az dört çocuk sahibi aileler

oturmakta. Hiç haber vermeden gitmemize karşın, beklenen konuklar gibi karşılandık. Biz hepimiz yabancı işçilerle ve onların çocuklarıyla daha fazla ilgilenmek zorundayız." 5

2. Alles für Karagöz (Herşey Karagöz için)

Aller für Karagöz 1976 yılında yayımlanmıştır. Kitabın yazarı Ise van Heyst, Türkiye'de birkaç yıl kalmış bir yazardır. Metnin epik örgüsünü Ankara'da saraçlık yapmakta olan Hamiş'in Almanya'ya giderek, gineydeki küçük bir kentte (kentin adı verilmiyor) çalışmaya başlaması ve daha sonra karısı ile oğlu Bişam'ı da yanına getirmesi ile doğan gelişmeler oluşturur. Yapıtın kahramanı Bişam'dır. Annesinin zor koşullar altında bir karton fabrikasında çalışmasının yanı sıra, Bişam da okula gitmeye başlar. Ne var ki annesinin ve özellikle Bişam'ın F. Almanya'da karşılaştıkları güçlükler karşısında duydukları mutsuzluk, umutsuzluk, geçmişe özlem, anne ve oğulun yeniden ülkelerine geri dönmelerine neden olur.

Bişam çevresinde yalnızdır. Hatta gittiği okulda Alman çocukları ilk kez bir Türk çocuğu ile karşılaşmaktadırlar. Bişam kara saçları, kara gözleri, üstünde amcasının hediye ettiği, dişecek gibi duran bol ceketi ile tam bir yabancıdır. Bir Kümmeltürke.* Bişam kendisi ile Kümmeltürke diye alay eden Alman çocukları ile bir türlü anlaşamamaktadır. Kendisine yaklaşmak isteyen çocukları bile, içinde yenemediği garip bir aşağılık duygusu ile anlayamaz, gittikçe izole olur. Bu nedenle Bişam huzursuzluk içinde kıvrınmakta, yurdunu ve geçmişini her zaman büyük bir özlemle hatırlamaktadır. Hele dedesinin anlattığı Karagöz hikâyeleri... Türkiye'deki yaşantısı, şimdi Bişam için kaybolmuş bir cennet gibidir. Tıpkı babasının Almanya'ya bir zamanlar böyle görmesi gibi.

Bişam bir gün yol kenarında Kaspar Tiyatrosunun afişini görür, Karagöz gelmiş zanneder, fakat giriş için beş markı yoktur. Çaresizlik içinde hiç kimsenin sınıfta bulunmadığı bir sırada arkadaşı Thomas'ın çantasından beş mark çalar. Durum anlaşıldığında sınıfta hırsız olarak akla ilk gelen, Türk olur. Bişam parayı çıkarıp verir. Çaresizlik içinde her şeyi Karagöz için yaptığını söyler, ama onu hiç kimse anlayamaz.

Yazarın amacı, belki de Bişam'daki geçmişe bağlılık ve özlem duyguları ile Karagöz ve hırsızlık olayını birleştirerek, okuyucunun merhamet duygularına seslenmektir.

Bir müddet sonra ev sahiplerinin iki yüz markı kaybolur. Bir kez insan hırsız damgası yemeye görsün. Bu parayı da Bişam'ın çaldığını söylerler. Böylece anne ve babası da çocuklarının okuldaki hırsızlık olayını öğrenmiş olurlar. Parayı Bişam çalmamıştır, nitekim para daha sonra bulunur. Fakat bir kez Bişam'ın adı çıkmıştır. Olay allede bardağı taşıran son damla olur. Gerek Bişam'ın annesi ve gerek Bişam mutluluğu, huzuru geç de olsa yeniden elde etmek için ülkelerine geri dönmeye karar verirler ve dönerler.

Yazar bu kitapta; Bişam'ın babasının ve babasının arkadaşlarını bir araya geldiklerinde sürekli olarak Almanya'da ikinci sınıf insan gibi gördüklerini, işçilerin köle gibi kullanıldıklarını, en pis işyerlerinde ve en kötü şartlarda çalıştırdıklarını, çocukların ise Almanca bilmediklerinden aşağılandıklarını, ilerde hiçbir şey öğrenemeyeceklerinden yalnızca yardımcı işçi olarak çalıştırılacakları için aşağılanacaklarını konuştuklarını belirtmekle, Türk işçilerinden ve çocuklarından yana bir tutum takınmıştır.

3. Deniz

Karin Nordin tarafından 1973 yılında yazılan "Deniz" adlı kitabın merkezinde dokuz yaşında bir Türk kıza ve dolayısıyla Türkiye vardır. Henry Eriksson tarafından fotoğ-

rafılar ile bezenmiş kitabın arka kapağında yazar, hikayenin ana teması hakkında şunları yazmaktadır: "Hemen hemen herkes Türk çocuklarını tanımakta, ancak çok azımız Türkiye hakkında bir şeyler bilmekte. Bu kitapta Deniz bize yurdunu ve okulunu tanıttirmektedir. Birlikte çarşayı ve güzel şehir İstanbul'u gezelim."

Türkiye'nin coğrafi konumu ve nüfusu hakkında harita üzerinde bilgilerle başlayan kitapta ansiklopedik bilgiler, fotoğraflar ile birlikte İstanbul'un dört ayrı semtinde, dört ayrı aile yapısı ele alınarak verilmektedir.

Kitaba adını veren Deniz, öğretmen olan anne-babası ve beş yaşındaki kardeşi ile birlikte Beykoz'da yaşamaktadır. Beykoz, diğer semtler ve bu semtlerde oturanlar anlatılırken sık sık geçmişe, tarihe de dönülür. Örneğin, Osmanlı devrimde kadınların peçe ile dolaştıkları, daha sonra modern Türkiye'nin kurucusu olan Atatürk ve reformları anlatılır.

Bu yapıtı diğer iki yapıttan ayıran en büyük özellik, kahramanlarının Türkiye'de yaşıyor olması, olayların Türkiye'de geçmesi ve okuyucunun duygularından çok, akla yönelik olmasıdır. İslam dininin, Türk âdet ve geleneklerinin, İstanbul'un bir yanda camileri, sarayları, modern yapıları, öte yanda fakir semtleri ve gecekondular ile birlikte sunulduğu yapıtta Türkiye, coğrafi konumu, tarihi geçmişi ve sosyal yapısı, Türkler ise kısa öz bilgilerle Alman'lara tanıtılırken, yazarın vurgulamak istediği bir diğer ve belki de en önemli nokta, Almanya'daki Türk çocuklarının kendilerinden ne denli farklı bir ülke ve ne denli farklı maddi gerçeklikten geldiklerini göstermektedir.

Karin Nordin yapıtı ile Türk işçi çocuklarının geldiği yerleri, onların aşkkanlıklarını anlatırken, kitabını Alman çocuklarına, onların anne ve babalarına şöyle seslenerek bitirir: "Deniz'i ve diğer çocukları tanıdın. Yaşantıları gibi, Türkiye de oldukça farklılıklar gösteren bir ülke. Artık sen de onlara ait bir şeyler biliyorsun. Artık sınıfındaki Türk arkadaşlarını mutlaka daha iyi tanıyacaksın." Yazarın sözleri, Alman çocuklarını, Almanları, ülkelerinde bulunan Türk çocuklarına yardama, anlayışa ve sevgiye bir çağrı olarak değerlendirilebilir.

Gerek örnek olarak göstermeye çalıştıklarımın, gerekse elde edebildiğim öteki bazı kitapların incelenmesinden şöyle bir sonuca varmak mümkündür:

Günümüz F. Alman çocuk edebiyatında, genel olarak hor görülen, içinde bulunduğu topluma entegre olamayan, siyah saçlı, siyah gözlü, koyu tenli olarak resimlenen bir Türk işçi çocuğu imajı yer almaktadır. Kitaplardaki imajlarda bu çocukların çoğu Türkiye'deki kent yaşamını bile görmeden, elektriği, suyu, yolu olmayan köylerinden kalkıp Almanya'ya gelmişler, doğru dürist dillerini dahi öğrenmeden Alman çocukları ile birlikte okula gitmek zorunda kalmışlar, para biriktirmek uğruna gece gündüz en pis ve kötü işlerde çalışan anne ve babaları ile birlikte harap evlerde oturmuşlar, buldukları yabancı ülkede devamlı ikinci sınıf insan sayılmışlar, kendi gelenek ve görenekleri ile Alman yaşatlarından tamamen ayrı kalmışlardır. Bütün bunlara rağmen, gerçek hayatta edebiyat sanatındaki gerçeklik arasında canlı bir bağ kurulduğunda şu noktayı vurgulamak zorunlu oluyor; Türk çocukları Alman'lara kendilerinin de aynı haklara sahip insan olduklarını anlatma mücadelesine girmişler, Alman yazarlarının konuya eğilmelerini ve edebiyat alanında da olsa Alman yazarlarının kendileri ve sorunları ile ilgilenmelerini sağlamışlardır. Bu, 70'li yılların izlenimleridir. Yeni yıllarda yeni gerçekleri anlatacak, yeni biçim ve içerikli özellikler taşıyacak, yeni perspektifler getirecek ürünlere de ihtiyaç vardır.

Elbette ki, bu yeni ürünler size örneklerini verdiğimiz sorunları daha üst düzeyde kavramak zorundadır. Çünkü yeni sorunlar, doğrudan insanların merhamet duygularına seslenmekle üstesinden gelinebilecek kadar küçük değildir, büyük boyutlara ulaşmıştır. Yalnız, bu gelişme de edebiyat dışındaki birtakım koşullar hesaba katılmadan değerlendirilemez. Örneği Alman kamuoyunun genel davranışı, ekonomik ve sosyal gelişmeler ve bu arada Türk'lerin Almanya'daki kuruluşlarının alacağı tavır, yeni nitelikte bir çocuk edebiyatı oluşmasını belirleyecektir.

* "Pis Yabancı" Bkz. DUDEN Das grosse Wörterbuch der deutschen Sprache. Mannheim - Wien - Zürich 1978, Bd. 4, s.1600.

- 1- Aus: İslam - Einführung in die jüngste Weltreligion, von Walter Schmidt Evangelischer Presseverband für Bayern, München 1981.
- 2- Baudach, Katharina: Mehmet spielt nun die Rolle des Schattens. in: Zeitschrift für Kulturaustausch s. 320.
- 3- Hermann, Ruth: Wir sind doch nicht vom Mond, s. 46.
- 4- a.g.e., s. 88
- 5- a.g.e., s. 55

BİBLİYOGRAFYA

- Katharina Baudach: Mehmet spielt nur die Rolle des Schattens. in: Zeitschrift für Kulturaustausch. Stuttgart 1981
- Ruth Hermann: Wir sind doch nicht vom Mond. Hamburg 1978/2
- Ilse van Heyst: Alles für Karagöz. Stuttgart 1976
- Karin Nordin: Deniz. Ravensburg 1973.